

فصلنامه رویکرد فلسفه در مدارس و سازمان ها، دوره ۱، شماره ۲، پاییز ۱۴۰۱، صفحه ۱۵ تا ۲۵

پژوهش و توسعه آموزش و پرورش

محسن نیازی^۱، غلام عباس رحمانی^{۲*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۵

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

پژوهش رویکردی سازنده و مؤثر در تحقق اهداف است. از سوی دیگر، آموزش و پرورش رکن اساسی توسعه است. توسعه همه جانبه جامعه، در گرو توسعه آموزش و پرورش، بوده و توسعه آموزش و پرورش مستلزم درونی کردن فرهنگ پژوهش از جمله آموزش تحقیق و کاربردی یافته های پژوهشی است. ضرورت دارد که مدیران و برنامه ریزان نظام آموزش و پرورش، امکانات و ساز و کارهای مناسب و مؤثر در این زمینه را شناسایی و اولویت گذاری نماید. معلمان و مربیان نیز که ستون اصلی و اجرایی تعلیم و تربیت هستند، باید فرآیند آموزشی- پرورشی خود را با استفاده از فنون تحقیقی و ترویجی پژوهش و خلاقیت گرایي اجرا نمایند، از جمله با روش معلم پژوهنده (پژوهش در عمل) می توانند در مورد مسائلی که در کلاس درس یا مدرسه با آن مواجه بوده به پژوهش پردازند و تا سرحد رفع مشکل یا نیل به اهداف انتظاری پیش روند.

واژه های کلیدی: تعلیم و تربیت، توسعه، مدرسه، معلم، پژوهش در آموزش و پرورش.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران niazim@kashanu.ac.ir

۲- دانشجوی دکتری جامعه شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران (نویسنده مسوول) Rahmani855@yahoo.com

مقدمه

کارآمدی پژوهش های علمی برای همه صاحب نظران و گردانندگان کشورهای توسعه یافته و فراصنعتی، به عنوان یک اصل مسلم و بدیهی، پذیرفته شده است. در عصر IT (عنصر فنآوری اطلاعات) و ICT (عنصر فنآوری ارتباطات و اطلاعات)، نیاز به تحقیقات در تمامی حوزه ها و خرده نظام های یک نظام اجتماعی کل (جامعه) به خصوص آموزش و پرورش ضرورتی اجتناب ناپذیر است. یادگیری ها و یاد دهی های پژوهش مدار، توسعه و پیشرفت بنیادی در مؤلفه های اصلی آموزش و پرورش را نتیجه می دهد. آموزش و پرورش رکن اساسی توسعه است، آموزش افراد نوعی سرمایه گذاری ملی است و هر کشوری که در این راه تلاش بیشتری نماید بدون شک از رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی بیشتری در آینده برخوردار خواهد شد، سرمایه انسانی که در نتیجه آموزش حاصل می شود از مهم ترین عوامل رشد و توسعه اقتصادی است. آموزش و پرورش به عمل یا فرایندی اطلاق می شود که از طریق آن، دانش، مهارت، شایستگی و کیفیت های مطلوب رفتار یا منش به فرد آموخته می شود. در این مقاله پژوهشی، ضمن بیان تشکیلات و چالش های پژوهشی در تعلیم و تربیت کشور، راهکارها و پیشنهادهای برای تحقق تحولات مطلوب در زمینه آموزش های کاربردی و یادگیری های ماندگارتر ارائه می شود.

مبانی نظری

تعریف تحقیق

واژه Research در لغت به معنی پژوهش، بررسی کردن، تتبع، کاویدن، جستجو، کاوش، پژوهیدن و... است. تحقیق یک فعالیت منظم و مدون است که هدف آن کشف و گسترش دانش و حقیقت است (رمضانی ۱۳۷۹: ۲۰).

توسعه و آموزش

توسعه و ابعاد مختلف آن از جمله مفاهیم کلیدی است که در چند دهه اخیر در مطالعات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کاربرد داشته و در فرهنگ جغرافیای اقتصادی و سیاسی بعنوان یک عامل تفکیک کننده جوامع و کشورها مطرح می گردد (قدیری، ۱۳۷۹: ۱۲). توسعه به ابعاد چندی از جمله اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، آموزشی تقسیم می گردد که در این جا مجال بحث پیرامون آن، نیست. اما توجه به نقش آموزش و پرورش در پیشبرد برنامه های اقتصادی به خصوص از حیث تأمین نیروی انسانی مناسب و مورد نیاز آن از جمله دلایل ایجاد تغییرات متعدد در ساختار نظام های آموزشی در اکثر کشورهای جهان روشن کننده این نکته است که یکی از هدف ها و دلایل قوی برای انجام این اصلاحات کاهش فاصله میان دو نظام آموزشی و اقتصادی است. به همین جهت مرتبط کردن آموزش و پرورش به دینای کار، هم در مدرسه و هم در خارج از آن از موضوع های مهمی است که باید مورد توجه برنامه ریزان و سیاست گذاران قرار گیرد. حجم سرمایه گذاری ها در آموزش و پرورش و دامنه ی تحقیقات و مطالعاتی که در راستای بهبود کیفیت آموزش و پرورش انجام می شود نشان می دهد که آموزش و پرورش در هدایت جریان توسعه جوامع به سوی تحقق اهداف آن نقش اساسی دارد. همچنین در تلاش برای بهبود وضعیت اشتغال جوانان و کاهش نرخ بیکاری در میان آنان و مرتبط ساختن هر چه بیشتر آموزش با نیازهای اقتصادی ضروری بوده و به عنوان یک هدف مهم در سیاست گذاری های آموزشی و اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است (عزیزی، ۱۳۷۷: ۳۹).

انواع تحقیق در آموزش و پرورش

کندوکاو برای شناسایی مسائلی نظام های آموزشی و انجام پژوهش جهت شناخت پدیده های آن بر پایه دیدگاه های فلسفی معرفت شناختی و انتخاب روش تحقیق انجام می شود. برای این منظور پژوهشگران، به طور ضمنی یا آشکار، یک دیدگاه فلسفی را مفروض داشته و مبتنی بر آن، نحوه گرد آوری داده ها، تنظیم، تلخیص و چگونگی تحلیل شواهد را تعیین می کنند.

از این رو، انتخاب روش تحقیق برای پی بردن به ناشناخته ها، بر پایه دیدگاه های فلسفی به عمل می آید. روش های تحقیق کمی مبتنی بر دیدگاه اصالت تحصیلی است و روش های تحقیق کیفی بر سه دیدگاه دیگر استوار است. از آنجا که روش های تحقیق کمی و کیفی به تنهایی نمی توانند پیچیدگی های مسایل و عناصر تشکیل دهنده نظام های آموزشی را بدون اربیبی مورد مطالعه قرار دهند، ترکیب این روش ها مورد استفاده قرار گرفته و از آن تحت عنوان روش های تحقیق آمیخته یاد شده است (بازرگان هرندی، ۱۳۸۶ : ۱۰۱). از بین ۴ نوع عمده تحقیق، بنیادی (پایه ای)، نظری، کاربردی و عملی، بیشتر تحقیقات انجام گرفته یا در حال انجام در آموزش و پرورش از نوع کاربردی است. در تحقیق کاربردی محقق در تلاش است تا از نتایج حاصله برای حل مشکلات خود و جامعه سود ببرد (نادری و سیف نراقی: ۱۳۶۴ : ۵۸). در اینجا انگیزه اصلی محقق یافتن راه حل برای مشکلات واقعی و استفاده مستقیم از یافته های پژوهشی است. در این نوع تحقیقات باید ظرف زمان و مکان مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا نتایج تحقیقات کاربردی ممکن است پس از گذشت زمان و مکان و یا در مکان دیگر اعتبار نداشته باشد. از جمله مقایسه نظام های جدید آموزش متوسطه یا نظام قدیم آموزش متوسطه که شاید در این زمان لازم باشد ولی چند سال دیگر و یا در کشور دیگری ضرورت نداشته باشد (رمضانی: ۱۳۷۸ : ۲۴). بنابراین در تحقیق کاربردی، از نتایج تحقیقات بنیادی (کشف کننده ماهیت اشیاء، پدیده ها و روابط ساختی بین متغیرها و آزمایش نظریه ها برای نیل به تئوری ها و دیدگاه های مشخص) برای بهبود روش ها، الگوها، هنجارها و آزمودن نظریه ها در مورد حالات مختلف یک پدیده استفاده می شود. مثلاً آزمودن نظریه های روانشناسی تربیتی برای فهم رفتارهای دانش آموزان در موارد مختلف از جمله بزهکاری، موفقیت یا عدم موفقیت و... از نوع تحقیق کاربردی است.

ساختارهای پژوهشی و چالشها

پژوهش در آموزش و پرورش از سال ۱۳۶۸ با تشکیل شورای سیاستگذاری تحقیقات مورد توجه جدی قرار گرفت که حاصل این توجه گسترش تشکیلات مورد نیاز حوزه پژوهش است. از جمله: الف) پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش (تأسیس خرداد ۱۳۸۳) که شامل زیرمجموعه هایی به این شرح است: ۱. پژوهشکده تعلیم و تربیت (۱۳۷۴). ۲. پژوهشکده کودکان استثنایی (۱۳۷۳). ۳. پژوهشکده اولیاء و مربیان (۱۳۷۶). ۴. مرکز مطالعات کاربردی آموزش و پرورش آذربایجان شرقی (۱۳۸۳). ۵. گنجینه و مرکز اسناد و مدارک وزارت آموزش و پرورش. ۶. کانون های پژوهش منطقه ای. ۷. شوراهای تحقیقات استان ها. ۸. کمیته های پژوهشی شهرستان ها و مناطق آموزشی کشور. ۹. برنامه معلم پژوهنده (۱۳۷۵ تاکنون) و... ب) پژوهش در سازمان های وابسته به ستاد (پژوهش های دانش آموزی، کانون پرورش فکری نوجوانان و جوانان، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی و...). با نگاهی به نهاد ها و مراکز مطالعاتی - تحقیقی فوق چنین به نظر می رسد که فعالیت های چشمگیر پژوهشی در حال انجام است و حتماً کارکردهای اثربخشی بر فرآیند تعلیم و تربیت فرا خواهد گذشت. در حالی که واقعیت چیز دیگری است. متأسفانه آموزش و پرورش در رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده خود، موفق نبوده است. زیرا این امر به کارکرد در سه حوزه یا دامنه نیاز دارد که این سه حوزه (سه دامنه) نه تنها مشکل آموزش و پرورش بلکه مشکل کل پژوهش در کشور است. یک حوزه از این، تفکر پژوهشی است در گذشته به دانش آموزان می گفتند یک انشاء بنویسید و آخر سر هم، می گفتند پس نتیجه می گیریم که ... بنابراین جای تفکر و جستجو برای دانش آموز نبود. یا معلم این تفکر را به دانش آموز القاء می کرد و یا خود نویسنده کتاب در پایان کارش به دانش آموز القاء می کرد و این مسلماً مفید نیست و یکی از خطرناک ترین ابزارهای است که جلوی تفکر پژوهشی را می گیرد. مشکل دوم فرهنگ پژوهش است. متأسفانه فرهنگ پژوهش در کشور ما به خصوص آموزش و پرورش ما نهادینه نشده است. به عبارتی دیگر، مبانی روش شناسی را که لازمه ایجاد فرهنگ پژوهش است، هنوز به عنوان یک هدف در نهاد ها و مراکز آموزشی حتی دانشگاه وارد نکرده ایم. در آموزش و پرورش باید

یافته های پژوهشی زیر بنای تدوین اصول، بخشنامه ها و دستورالعمل ها باشد. مشکل سوم، اولویت یابی یا استراتژی و تدوین اولویت هاست. برای رسیدن به تحول در یادگیری باید از طریق پژوهش، عمل نماییم؛ یعنی اول تشخیص صحیح نیاز ها و سپس اقدام به تحقیق در مسیر حرکت اولیه (مسیر تشخیص نیازها و اولویت های پژوهشی)، مثلاً باید اهدافی را که آموزش و پرورش در سند چشم انداز ۲۰ ساله توسعه در آن سهیم است، مشخص شود و براساس آنها مؤلفه ها را به عامل و عوامل را به متغیرها تبدیل کرد تا موضوعات پژوهشی مطرح شوند. سپس بررسی و تدقیق کرد کدام یک از این موضوعات سهم بیشتری در رسیدن به اهداف آموزش و پرورش دارد؛ در نهایت با تدوین و تعیین اولویت ها، پژوهش را تا رسیدن به حقیقت امر ادامه داد. بدین صورت پژوهش از بین مؤلفه ها و گزینه ها، ضرورت ها، تصمیم گیری ها و اندیشه ها انتخاب برترین و مهم ترین نیازمندی هاست. توسعه اقتصادی و سیاسی ما در گرو توسعه آموزش و پرورش ماست و توسعه آموزش و پرورش مستلزم درونی کردن فرهنگ پژوهش از جمله آموزش تحقیق و کاربردی یافته های پژوهشی است.

مدرسه و پژوهش

مدرسه که شاید رسمی ترین و مهم ترین خرده نظام آموزش و پرورش و جایگاه محوری برای اجرا و تنفیذ روش ها، مهارت ها و تحقق اهداف تعلیم و تربیت است، بیش از هر جای دیگر نیاز به استفاده از پژوهش ها و کاربردی نتایج تحقیقات در مجموعه آموزشی و تربیتی است. شاید این جمله رسا را بارها شنیده ایم که از امام علی (ع) روایت شده «هیچ روشی برتر از پژوهش نیست». روش پژوهش، روش حقیقت یابی است. آرمان آموزش و پرورش میسر و متحقق نمی شود مگر این که توسعه دانایی، محور پژوهش، خلاقیت و تعهد به ارزش های مقدس اسلامی در نظام تعلیم و تربیت کشور به صورت بنیادی و ریش های مورد توجه عملی و همیشگی قرار گیرد. پرورش انسان هایی خلاق و مبتکر و احیاء نسلی پژوهشگر، وظیفه تمام مراجع مؤثر بر جامعه پذیری افراد از جمله خانواده، مدرسه، وسایل ارتباط جمعی و ... است. در این میان نقش مدرسه، پایدارتر است. اما چرا اهمیت لازمه به پژوهش از یک طرف و استفاده از یافته های پژوهش از طرف دیگر، در میان مدیران، مربیان، معلمان و دانش آموزان داده نشده است؟ چرا مدیران در اتخاذ تدبیرها و تصمیم گیری ها کمتر از روش های پژوهشی حل مسئله کمک نمی گیرند؟ روحیه پرسش گری که از زیربنا های عمده در تفکر نقادانه و پژوهشی است باید که از زمان های اولیه آموزش رسمی یعنی مرحله دبستان شروع شود. مطالعه وضعیت های رشد یافته و فرهنگی کشورهای صنعتی و مافوق صنعتی، به وضوح توجه به این رویکرد اساسی را آشکار می سازد. به نظر جان دیویی، مدرسه می بایست دانش آموز محوری (فعال سازی فراگیران) را تشویق کند. برای رشد دانش آموزان خلاق و پرتکاپو، پرسشگر و پژوهنده باید معلمین و مسئولان آموزشگاه ها (مدارس) را با شیوه های تحقیق و فعالیت های آموزشی برتر از جمله روش های تدریس نوین آشنا کرد. مدیر و معلمی که خود پیامد تفکر واگرا را اعتقاد ندارد چگونه می تواند، دانش آموزان را با کنکاش های ذهنی روبرو سازد و آنها را برای کشف طبیعت و روابط حاکم بر آن آماده و مهیا کند؟ البته بسیاری از مربیان و مدیران، خود مقصر نیستند، که انتظارات عملکردی و سازمانی آموزش و پرورش در همین راستاست. نظام نمره دهی و موفقیت متری، بیشتر براساس حفظ آموخته ها و تکرار و تمرین مطالب مطرح شده در کتب درسی است. تفکر هم گرا نمی تواند به تفکر پژوهشی و خلاقانه منجر شود. واگرایی از نشانه های توسعه فکر و دانش است. و اما در اینجا به دلیل اهمیت موضوع، نقشه ای مدیر، معلم و دانش آموز را در تعامل با پژوهش مورد بررسی بیشتر قرار می دهیم.

الف) مدیریت آموزشگاه

یک مدیر پژوهش محور، اصول کاری خود را بر اداره کردن، سازمان دادن و ارائه راهکارهای عملی به مجموعه زیردست خود بنا می‌نهد. او می‌بایست امکانات و ساز و کارهای مناسب و مؤثر را شناسایی و اولویت‌گذاری نماید. برای رسیدن به این خط مشی، داشتن روحیه پژوهش و فعالیت، اساسی است. مثلاً: ۱- از طریق تحقیق می‌تواند به بسیاری از نظرات مربوط به کادر آموزشی، اداری و حتی دانش‌آموزان خود آگاهی یابد. ۲- در کنار مدیریت، به عنوان یک رهبر آموزشی و پرورشی عمل نماید. به عبارتی دیگر روحیه، انگیزه و میل به خدمت را در بین کارکنان و فراگیران، زنده نگه دارد. رهبری، مقوله‌ای کیفی اما متجانس و مکمل مدیریت است. برای اینکار خود مدیر باید به مطالعه متون تحقیق مدیریت و رهبری آموزشی دل‌بربندد و سعی وافر در ارائه عملی دستاوردهای دیگران در این زمینه داشته باشد. فن مدیریت و رهبری اکتسابی و تحقیقی است. مثلاً مدیری که در اداره مدرسه یا برخورد با همکاران، ضعیف است با تدبیر در احوال مدیران موفق، مطالعه پژوهش‌های محققین، مشاهده عینی و ملموس رفتار مدیران کارآمد، مشورت با صاحب نظران و... می‌تواند بطور جدی بر نقصان مدیریتی خود فائق آید و این کار همان تحقیق و بهره‌مندی از روش‌های تحقیق مدیریتی آموزشی است. ۳- با برگزاری مسابقات کتابخوانی، پژوهش و تحقیق و اهداء جوایز نقدی، غیرنقدی و تبلیغات گسترده، برپایی همایش‌های نخبگان پژوهش‌آموزی (در سطح مدرسه توسط مدیر و در سطح شهرستان‌ها و مناطق توسط مدیریت آموزش و پرورش) روحیه پژوهشگری را در بین دانش‌آموزان زنده نمایند. ۴- معلمان را تشویق به آزمایش کردن و به کار گرفتن روش‌های جدید تدریس کرده و خود، زمینه‌ها و امکانات لازم را فراهم نمایند. بسیاری از مدیران به سبک سنتی علاقمندتر بوده و از شیوه‌های جدید مثل روش مشارکت فعال دانش‌آموزان در یادگیری (همیاری، بارش مغزی یا...) حمایت جدی نمی‌کنند. ۵- چنانچه دانش‌آموزانی بی‌بضاعت اما خلاق، مبتکر و صاحب‌اندیشه‌های نو یافت شوند، مدیر مدرسه می‌بایست دستان پرمهرش را گرمابخش فعالیت پژوهشی ایشان کند و در ارائه کمک هزینه‌ها از جمله پرداخت حق‌الزحمه تایپ، صحافی و... تحقیق‌های برتر دانش‌آموزی را ارج نهد. ۶- از محققان، دانشمندان، صاحب‌نظران و چهره‌های معروف و خلاق آموزشی، صنعتی، پزشکی برای سخنرانی در صف صبحگاه دانش‌آموزی دعوت به عمل آورد. ۷- جلسات هم‌اندیشی و تعامل با اولیاء خانواده را به منظور تقویت روحیه پژوهش‌گری و احیاء تفکرات واگرایانه در نزد والدین، برقرار کند. به هر حال، استقرار مدیریت پژوهشگر با مدیریت کیفیت فراگیر که از مهم‌ترین نظام‌های پیشرفته مدیریتی بوده و بر فرآیند بهبود دائمی و افزایش کیفیت مستمر حکایت می‌کند، ملازمت و مناسبت دارد.

ب) معلمان، مربیان و پژوهش

معلمان آخرین و مهم‌ترین حلقه‌های پیوند دهنده آموزش و مهارت‌ها به ذهنیت یادگیرنده‌ی دانش‌آموزان است. توسعه انسانی پایدار بدون بهره‌مندی از معلمان شایسته (با مهارت، متعهد و فعال) امکانپذیر نیست. معلمان ستون اصلی اجرایی تعلیم و تربیت هستند. معلمان زمینه‌ساز تولید فرهنگ و عمده‌ترین اقشار ترویج‌کننده میراث‌ها و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی از نسل‌های قدیم به نسل‌های جدید هستند. معلمان چهار نوع فرآیند آموزشی را اجرا می‌کنند: ۱- مطالعه موضوعات درسی ۲- تهیه طرح درس (ذهنی یا عملی) ۳- چگونگی اجرای طرح (بیان درس و کنترل کلاس) ۴- ارزشیابی از کار صورت گرفته.

معلمانی در ترسیم و تحقق اهداف آموزشی موفق‌اند که هرچه بیشتر از ابعاد و زمینه‌های فعالیت خود آگاهی داشته باشند. به عبارت دیگر، معلم در هر چهار حوزه فوق‌الذکر می‌تواند از پژوهش‌یاری جوید. معلم پژوهش‌محور در موضوعاتی که می‌خواهد به فراگیران آموزش دهد غور می‌کند و از صاحب‌نظران، منابع و نظرات دیگران مطلع می‌شود تا در برابر سیل سئوالات متنوع دانش‌آموزان، به خوبی برآید و ذهن یادگیران را با موضوعات جانبی ولی عندالزوم تدریس، آماده و اشباع نماید.

برای تهیه طرح درس از پژوهش های دیگران که یکی از آن ها خود طرح درس های منظم و کارشناسی شده صاحبان تجربه و فرد است، استفاده می کند. برای ارائه متون درسی نیز معلمان خلاق، فعال و دلسوز از روش های تدریس آگاهی می یابد. مثلاً با تحقیق در انواع روش های تدریس سنتی و مدرن، متناسب با محتواهای درسی، بهترین روش ها را انتخاب و در کلاس اجرا می کند. مسلماً استفاده از روش های مناسب مانند گزینش کوتاه ترین و میان بُرترین راه برای رسیدن به مقصد است. پژوهش در ارائه و استفاده از روش های مختلف تدریس، زمینه آگاهی بیشتر معلم را از مطالب درسی و یادگیری بادوام را برای دانش آموزان فراهم می آورد. در این زمینه، مهم ترین روشی را که معلم در فرآیند آموزشی می تواند به کار گیرد تا به کیفیت آموزشی بالا منجر شود، اقدام پژوهی یا معلم پژوهنده است. برای همه زمینه های آموزشی به خصوص اجرا و ارزشیابی می توان از این نوع یا روش پژوهش، بهره فراوان جست.

اقدام پژوهی

اقدام پژوهی یا پژوهش در عمل «نوعی از تحقیق است که توسط خود افراد درگیر در یک مسئله و برای حل یا کاهش آن انجام می گیرد. عمل، محور اساسی در این نوع تحقیق است. در این روش هم پژوهشگر، درگیر موضوع پژوهش است و هم موضوع پژوهش، مربوط به عمل فعلی پژوهشگر است» (قاسمی پویا، ۱۳۸۲: ۱۸۵). اقدام پژوهی مستلزم ویژگی های اساسی زیر است:

- ۱- تعهد نسبت به بهبود امور آموزشی ۲- نوع ویژه‌ای از پرسش پژوهشی ۳- قرار دادن «من» در مرکز پژوهش ۴- نوعی ویژه از اقدامی آگاهانه، تعهد آور و ارادی ۵- پایش و کنترل نظامدار برای تولید داده های معتبر ۶- توصیف موثق و صحیح درباره اقدام ۷- تبیین کردن اقدام ۸- یافتن راه هایی جدید برای ارائه یافته های اقدام پژوهی ۹- ارزیابی اعتبار داعیه های حال از نتایج پژوهش ۱۰- عمومیت بخشیدن به نتایج اقدام پژوهی (چین مک نیف، ۱۳۸۲: ۳۴).

زمینه های اقدام پژوهی

معلمان علاقمند می توانند در مورد مسائلی که در کلاس درس یا مدرسه با آن مواجه هستند به پژوهش بپردازند از جمله:

- ۱- چگونگی تدریس یک مفهوم علمی یا موضوع درسی ۲- تولید و به کارگیری وسایل کمک آموزشی ۳- روش حل مسائل یادگیری دانش آموزان در موارد خاص ۴- روش حل مسائل رفتاری دانش آموزان در موارد خاص ۵- شیوه های اداره کلاس ۶- شیوه های نوین مدیریت آموزشگاه و...

شکل ۱: موقعیت آموزشی یا اجتماعی منبع: (محمدزاده و شواخی، ۱۳۸۲: ۲۳)

بنابراین «اقدام پژوهی» رویکردی سازنده در جهت گسترش توانایی های کارورزان در عرصه های مختلف شغلی است. در حوزه آموزش و پرورش نیز این اندیشه گامی اساسی در جهت اصلاح و بهبود محسوب میشود که با تکیه بر توانایی ها و مشارکت عمومی به ثمر می رسد. اما یک چالش در حال افزایش در پیمودن فاصله بین پژوهش و عمل از این ناشی می شود که فعالیت های پژوهشی برحسب مشکلات عمل طراحی شده اند و باید نهایتاً به بهبود عمل منجر شوند که این اتفاق کمتر روی می دهد. نتایج کنونی تحقیقات کمتر در مسیر آگاه سازی معلمان و تأثیرگذاری بر عمل آموزشی هدایت می شوند. «حوزه پژوهش در عمل به عنوان یک روش خیلی گسترده است. کاربرد این روش در طیفی قرار دارد که یک قطب آن معلم مدرسه ای است که سعی دارد راه نوینی برای آموزش مسائل اجتماعی در کلاس خود بیابد و قطب دیگر آن عبارت است از مطالعه پیچیده و دشواری درباره تغییر سازمانی یک صنعت که از گروهی بزرگ و با پشتوانه دولتی تشکیل شده است. گرچه این روش در موقعیت های متفاوت به کار برده می شود ولی چارچوب اداری و ارزشیابی گونه آن به منظور افزایش آگاهی عملیاتی پژوهشگر از پدیده های پژوهشی، ثابت و مشابه است. به طور کلی، این روش در اکثر موارد برای مطالعه اهداف اجتماعی و تربیتی بکار گرفته می شود» (دلاور، ۱۳۷۹: ۱۹۲).

ج) دانش آموزان و پژوهش

بدون شک نقش دانش آموزان در کسب علم و یادگیری دانش ها، مهارت ها، فنون و تخصص ها نوعی پژوهش است. چرا که همواره دانش آموزان با دو سؤال کلی که زمینه تحقیقات گسترده را فراهم نموده یعنی چرا؟ و چگونه؟ در تعامل به سر می برند. تقویت روحیه پژوهش در نزد دانش آموزان با تقویت «پرسش گری» و جلب اعتماد به نفس دانش آموزان نسبت به کنجکاوای ها و جستجو در فهم مطالب متنوع درسی و غیردرسی، می تواند به عنوان نقطه شروع مهمی در تحقق نهادینه سازی پژوهش در بین دانش آموزان مورد توجه قرار گیرد. باید ترویج فرهنگ پژوهش را از زمان آغاز ورود کودک به مهدکودک و سپس دبستان و مدرسه در نظر گرفت. برنامه ریزان، نویسندگان و کارشناسان تهیه کننده مطالب درسی باید که نسبت به تخصیص کتابی تحت عنوان «پژوهش» برای مقطع ابتدایی اقدام نمایند زیرا آن چنان که مشاهده می شود بسیاری از فراگیران در دوره متوسطه و پیش دانشگاهی از انجام یک تحقیق کتابخانه ای هم عاجز و مأیوس اند. در حالی که کشورهای صنعتی و فرا صنعتی از روش های کار گروهی و شیوه های حل مسئله میدانی زیادی در تدریس کتب درسی دوره های ابتدایی و راهنمایی استفاده می کنند به عبارتی دیگر روش تجربی استقرایی و یافتن جواب های سؤال پژوهشی، از سنین نوجوانی و حتی کودکی، آموزش داده می شود. حاصل این رویکرد، توسعه و پیشرفت روز افزون در زمینه های علمی، صنعتی، کشاورزی و اقتصادی جامعه خواهد بود. در کشور ما نیز توجهات قابل ستایشی به مقوله پژوهش دانش آموزی شده است؛ از جمله برگزاری سالیانه جشنواره خوارزمی، فراخوان ملی پرسش مهر، تهیه و تدوین کتاب آئین مطالعه و پژوهش برای مقطع متوسطه (که انتظار می رود به صورت یک درس اختصاصی برای تمام رشته ها درآید) و نیز برپایی همایش ها، جشنواره ها و مسابقات مختلف پژوهشی در بین ادارات و سازمان های آموزش و پرورش کشور.

موانع موجود بر سر راه پژوهش معلمان و دانش آموزان

تنگناها و مشکلات متعددی که گاه به ساختار آموزش و پرورش کشور برمی گردد، باعث عدم توجه یا عدم ترغیب معلمان و دانش آموزان به پژوهش شده است. در این مورد می توان به مؤلفه های زیر اشاره نمود:

۱- عدم حمایت جدی دولت در استقلال و توسعه مالی مؤسسات پژوهشی

- ۲- نارسایی یا کمبود امکانات پژوهشی از جمله غیرقابل دسترس بودن اینترنت برای همگان و یا کتب مرجع و... برای استفاده و بهره‌وری علاقمندان به پژوهش
- ۳- نبود انگیزه‌های قوی در کادر پژوهشی یا مسئولان تحقیقاتی
- ۴- ضعف‌های ساختاری و تشکیلاتی عمده در مدیریت پژوهش آموزش و پرورش
- ۵- گرفتاری‌ها یا دغدغه‌های معیشتی معلمان، مربیان، مدیران و کارشناسان حوزه آموزش و پرورش؛ به طوری که برخی ایشان، نه فرصت لازم و نه انگیزه‌های جدی برای پرورش روحیات، خلاقیت و پژوهش در نزد متعلمین و فراگیران را ندارند.
- ۶- نبود آموزش‌های مربوط به روش‌های تحقیق برای همکاران فرهنگی
- ۷- فقدان فرهنگ تحقیق یا نبود باورهای عمیق نسبت به نتایج شگرف و شگفت پژوهش‌ها در جامعه، به خصوص در نزد بسیاری از متولیان امور حکومتی
- ۸- کلیشه‌ای شدن تحقیقات
- ۹- عدم کاربست یافته‌های پژوهش به خصوص در حوزه تعلیم و تربیت
- ۱۰- فقدان اشتراک نظر یا دانش علمی و مسلط در زمینه پژوهش درخصوص بررسی طرح‌های تحقیقاتی همکاران فرهنگی

نتیجه‌گیری

امروزه نیاز به تحقیقات در همه حوزه‌های نظام اجتماعی کل (جامعه) ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. فعالیت منظم و مدونی بنام تحقیق، بایستی که در نهاد و بدنه کل آموزش و پرورش نهادینه شود؛ به طوری که ساختارهای پژوهشی با چالش‌های بنیادی بتواند توسعه پایدار را در ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی کشور فراهم آورد. "آگوست کنت" پدر علم جامعه‌شناسی می‌گوید: پیشرفت و ترقی بشر به آموزش و پرورش صحیح، بستگی تمام و کمال دارد؛ زیرا تعلیم و تربیتی صحیح است که حس تفاهم را بین افراد پرورش می‌دهد. "لستر وارد" جامعه‌شناسی آمریکایی معتقد است: تعلیم و تربیت در پیشرفت اجتماع اثر فراوان دارد؛ زیرا اگر انسان صحیح پرورش یابد، قادر به حل مشکلات موجود خود خواهد بود و مشکلاتی را که در راه پیشرفت و ترقی اقتصادی و اجتماعی است، از بین خواهد برد. "ژان پیازه" عقیده دارد: هدف اساسی آموزش و پرورش، بار آوردن افرادی است که بتوانند دست به کارهای خلاق و تازه برنند، نه این که فقط به تکرار کارهای گذشتگان بپردازند. غرض، ساختن اشخاصی است که خلاق، مخترع و کاشف باشند (شاوردی، ۱۳۷۲، ۱۰). "تئودر شولتز" که از مهم‌ترین اقتصاددانان معاصر است و به پدر نظریه سرمایه‌انسانی معروف است نیز بر اهمیت و ضرورت توجه به سرمایه‌انسانی در تحلیل‌های اقتصادی تأکید فراوان دارد. بنابر عقیده شولتز، توانایی‌های اکتسابی انسان‌ها مهم‌ترین منبع رشد بهره‌وری و توسعه اقتصادی سال‌های اخیر به حساب می‌آید و آموزش و پرورش به عنوان مهم‌ترین سرمایه‌گذاری در انسان دارای موثرترین نقش در رشد توسعه جوامع می‌باشد (عمادزاده، ۱۳۷۴: ۳۲۴). روش پژوهشی، روشی حقیقت‌یابی است و نهاد آموزش و پرورش با محور قرار دادن توسعه دانایی و تقویت فرهنگ پژوهش، خلاقیت و تعهد و التزام عملی به ارزش‌های مقدس تعلیم و تربیت اسلامی، پویایی و تداوم نظام ارزشی خود را برای همه زمان‌ها حفظ خواهد کرد و در تمام حوزه‌های متنوع و اصیل جامعه، پیشرفت و تکامل روی می‌دهد. اما برای نهادینه شدن پژوهش در آموزش و پرورش، سه حوزه کارکردی، نیاز به توجه و تأمل دارد:

- ۱- تقویت تفکر پژوهشی و خلاق در بین دانش‌آموزان
- ۲- گسترش و نهادینه شدن فرهنگ پژوهش در نهادها و مراکز آموزش‌های فنی و رسمی بخصوص مدارس

۳- تعیین و تدوین استراتژی اولویت ها و کاربرد یافته ها. باید که تمام انواع تحقیق (بنیادی، کاربردی و عملی) مورد حمایت جدی قرار گیرد؛ به خصوص تحقیقات کاربردی که انگیزه اصلی محقق، یافتن راه حل برای مشکلات واقعی و استفاده مستقیم از یافته های پژوهشی بوده در مجموعه فعالیت های مستمر و مداوم مدرسه صورت یابد؛ تا آن جا که تحقق اهداف آموزش و پرورش بدون استفاده از پژوهش ها و کاربری نتایج پژوهش ها میسر نخواهد بود. روحیه پرسشگری که از زیربنایی ترین عوامل ایجاد تفکر نقادانه است باید که از همان زمان های اولیه آموزش رسمی مرحله دبستان شروع شود و دروس مربوط به پژوهش و مطالعات تحقیقی به صورت کارگروهی و مشخص در کتب درسی اختصاصی برای همه رشته ها گنجانیده شود. باید تفکر واگرا، محور فعالیت های آموزشی قرار گیرد. واگرایی در اندیشه ها و ارائه آموخته ها نه تنها ویژه دانش آموزان بلکه مدیریت، کارکنان، معلمان و مربیان نیز می بایست که خود، پژوهش محور باشند. به هر حال رسیدن به توسعه همه جانبه، ملازم به کارگیری پژوهش در حوزه های آموزشی و شیوه های تربیتی جامعه است. همچنین، لازم است که تمام صاحب نظران و مسئولین جامعه، به این اصل اعتقاد داشته و موانع موجود را برای دستیابی به این مهم برطرف سازند. جهت توسعه فرهنگ آموزش و پرورش پیشنهادات و راهکارهایی ارائه می گردد:

- ۱- توجه جدی به جایگاه معلم در جامعه و نقش مؤثر و بنیادی او در توسعه کشور
- ۲- تدوین نظام جامع انتخاب، تربیت، جذب، نگاهداشت و ارتقای معلمان
- ۳- تغییر ساختار آموزش
- ۴- تدوین استراتژی جامعه تعلیم و تربیت کشور
- ۵- حمایت جدی از مؤسسات و محافل علمی - پژوهشی
- ۶- توسعه تجهیزات و تدارکات و امکانات پشتیبانی پژوهش
- ۷- ضمن جلوگیری شدید از موازی کاری، می بایست به ارتباط مستمر بین مؤسسات پژوهشی سازمان ها و ادارات پرداخت
- ۸- تعیین جهت گیری ها و اصلاح ساختار مدیریت پژوهش در آموزش و پرورش از جمله تجدیدنظر در به کارگیری نیروی انسانی ماهر و فعال و مسئول کمیته ها، کارشناسی ها و کمیسیون های پژوهشی
- ۹- رواج بیشتر فرهنگ پژوهش و مطالعه کتاب در بین دانش آموزان
- ۱۰- تدوین چارچوب های نظری کارشناسی شده در ارائه اولویت ها و موضوعات پژوهشی
- ۱۱- ارتباط تنگاتنگ پژوهشگران و برنامه ریزان در تهیه و تألیف کتب درسی
- ۱۲- تعامل مداوم اساتید دانشگاهی و پژوهشگران و کارشناسی مسئول های تحقیقات

References

- Azizi, Nematullah. (1999). The relationship between education and economic development and the need to examine new methods and solutions to connect the education system to the labor market, *Education and Training Quarterly*, 14th year, numbers 3, 4, serial numbers 55, 56. [In Persian].
- Bazargan Harandi, Abbas. (2008). Mixed research methods: a superior approach for exploring the problems of the educational system and solving them. *Quarterly Journal of Psychology and Educational Sciences*, 37(3), 101-119. [In Persian].
- Delavar, Ali. (2002). *Research method in psychology and educational sciences*, ed. edition, Tehran, 10th edition. [In Persian].
- Delavar, Ali. (2011). Special feature of Research Week, to education events. [In Persian].
- Emadzadeh, Mustafa. (1996). *Discussions of the economics of education*. Isfahan: Academic Jihad of Isfahan University. [In Persian].
- Ghasemi, Poya. (2004). *Practical Guide for Teacher Researcher*, Research Institute of Education and Training, Tehran. [In Persian].
- Ithad, Shapur. (2004). Obstacles and ways to develop research culture, *Fars education research*. [In Persian].
- Qadiri Masoum, Mojtaba. (1991). Satiety in different concepts and dimensions of development. *Faculty of Literature and Human Sciences (Tehran)*, 44(156), 1-15. [In Persian].
- Ramezani, Khosrow. (1999). *Research methods in behavioral sciences and social sciences*, Fatemeh Yasouj Publications. [In Persian].
- Saki, Reza. (2003). Action research, a useful activity for the quality of education, look at education events, special issue of research week. [In Persian].
- Shavardi, T. (1372). The role of education in development. *Teacher development*. 12th year number 2. *Machine gun 95*. November 1372-73. [In Persian].
- Mohammadzadeh, Fatemeh, Shawakhi, Ahmad. (2012). What is research in practice? *Educational research journal*, special issue No. 13, December. The fourth chapter of the book *Inquiry Learning - By: Rob MC Bride and John Schostak*. [In Persian].
- McNiff Chin et al. (2004). *Action research*, translated by Dr. Mohammad Reza Ahanchian, Rushd Publishing House, Tehran.
- Naderi, Ezzatullah, Saif Naraghi, Maryam. (1986). *Research methods in humanities*, Badra Publishing House, Tehran. [In Persian].

Research and Development of Education

Mohsen Niazi ¹, Gholam Abbas Rahmani*²

Type of article: Research

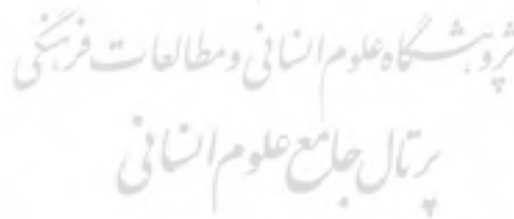
Date Received: 2022-09-27

Date Accepted: 2022-12-13

Abstract

Research is a constructive and effective approach in achieving goals. On the other hand, education is the basic pillar of development. The all-round development of the society is dependent on the development of education, and the development of education requires the internalization of research culture, including research education and the application of research findings. It is necessary for managers and planners of the education system to identify and prioritize suitable and effective facilities and mechanisms in this field. Teachers and trainers, who are the main and executive pillar of education, should implement their educational process using research and promotion techniques of research and creativity, including the method of the research teacher (research in action) They research the issues that they have faced in the classroom or school and proceed to the point of solving the problem or reaching the expected goals.

Keywords: education, development, school, teacher, research in education.

1. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran

2. Phd student in sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran Rahmani855@yahoo.com